

Кримінальна відповідальність за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів: проблемні питання теорії та практики

А.А. Вознюк,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем розкриття та розслідування злочинів навчально-наукового інституту підготовки слідчих і криміналістів Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

S u m m a r y

The author thoroughly studies problem issues of the liability for commitment of the crime prescribed by Article 317 of the Criminal Code of Ukraine. He focuses on the lack of clear definition of the crime scene, on reasonableness to include commitment of crime by a group of persons upon prior conspiracy into qualifying sign and on the problem of defining target of the crime etc

Організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів — це злочин, передбачений ст. 317 Кримінального кодексу України (далі — КК). Він належить до суспільно небезпечних діянь, які посягають на здоров'я населення та систему заходів, розроблених для недопущення виникнення і поширення серед населення захворювань на наркоманію, а саме — злочинів, що посягають на встановлений порядок, спрямований на перекриття шляхів поширення наркоманії¹. Серед злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, зареєстрованих у 2010 р., вони становлять 3,7 % (2150 із 56 878). Незважаючи на це, злочини, передбачені ст. 317 КК, становлять небезпеку для суспільства: створюють загрозу здоров'ю населення внаслідок поширення незаконного вживання та обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів; сприяють вчиненню інших злочинів, формуванню злочинних об'єднань, поширенню наркоманії, розпусти; негативно впливають на запобігання злочинам тощо.

Враховуючи зазначене, зауважимо, що удосконалення протидії організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів насамперед кримінально-правовими засобами — пріоритетний напрям діяльності правоохоронних органів.

Кримінальну відповідальність за вказані злочини досліджували Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.В. Дорош, Н.А. Запорощенко, М.Й. Коржанський, О.М. Лемешко, А.А. Музика, О.І. Перепелиця, І.Г. Поплавський, Є.В. Фесенко, М.С. Хруппа та ін. Проте деякі аспекти залишаються проблемними.

Метою статті є вивчення питань, які стосуються кримінальної відповідальності за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Зазначимо, що, по-перше, назва ст. 317 КК не повністю відповідає її змісту. Вона дає підстави стверджувати, що злочин, передбачений ст. 317

¹ Див.: Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник / За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. — 3-тє вид., переробл. та доповн. — К., 2009. — С. 466—467.

КК, може бути вчинений лише у формі організації та утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів. Проте аналіз диспозиції статті вказує на протилежне: злочин може бути вчинений також у формі надання приміщень для використання з цією метою.

Вважаємо, що можливі й інші варіанти назви ст. 317 КК, наприклад: «Організація місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів». Адже поняття «організувати» означає: створювати, засновувати що-небудь, залучаючи до цього інших, спираючись на них; здійснювати певні заходи громадського значення, розробляючи їх підготовку і проведення; забезпечувати, влаштовувати що-небудь, вишукувати для цього необхідні можливості; роздобувати, доставати або готувати що-небудь для когось; згуртовувати, об'єднувати кого-небудь із певною метою; зосереджувати, мобілізувати, спрямовувати когось на що-небудь; чітко налагоджувати, належно впорядковувати що-небудь².

Предмет злочину — це факультативна ознака об'єкта злочину, що виявляється у матеріальних цінностях (котрі людина здатна сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами), з приводу яких та (або) шляхом безпосереднього впливу на які вчиняється злочинне діяння; будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину

Отже, воно може охоплювати всі форми об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 317 КК. Проте в назві статті сполучення слів «організація місць» слід замінити на «створення місць».

По-друге, на сьогодні залишається дискусійним питання про те, що саме є предметом цього злочину? Деякі вчені предметом незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів називають місця для незаконного їх вживання, виробництва чи виготовлення³, а інші — самі наркотичні засоби, психотропні речовини та їх аналоги⁴.

Таким чином, необхідно з'ясувати, що є предметом злочину в цьому випадку. Предмет злочину — це факультативна ознака об'єкта злочину, що виявляється у матеріальних цінностях (котрі людина здатна сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами), з приводу яких та (або) шляхом безпосереднього впливу на які вчиняється злочинне діяння⁵; будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину⁶.

Матеріальними цінностями можуть бути і місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, і наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги. Людина здатна сприймати їх органами чуття або фіксувати спеціальними технічними засобами. Злочинне діяння вчиняється з приводу та шляхом безпосереднього впливу як на наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, так і на місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Вплив особи на ці засоби може полягати у їх вживанні, виробництві чи виготовленні, а вплив на зазначені місця — в їх організації, утриманні та наданні приміщень. Проте на місця впливає особа, яка вчиняє злочин, передбачений ст. 317 КК, а на наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги — особи, які вчиняють інші злочини, пов'язані з їх обігом.

Якщо предметом цього злочину є місце, то що ж тоді вважати місцем вчинення цього злочину?

Місце вчинення злочину — це певна територія або інше місце, де відбувається суспільно небезпечне діяння і настають його суспільно небезпечні наслідки⁷; певна територія, на якій вчиняється злочин⁸. Такою територією або місцем є конкретні місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а у випадку надання приміщення — самі приміщення. Фактично у злочині,

² Див.: Великий тлумачний словник сучасної української мови / За ред. В.Т. Бусла. — К., 2009. — 1736 с.

³ Див.: Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) / За заг. ред. Ю.В. Бауліна, Л.В. Дорош. — Х., 2005. — С. 109; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — 5-те вид., переробл. та доповн. — К., 2008. — С. 839.

⁴ Див.: Кваліфікація злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: Навчальний посібник / За заг. ред. В.В. Коваленка. — К., 2011. — С. 622; Кримінальне право. Особлива частина: Підручник / За ред. В.І. Шакуна. — К., 1999. — С. 740; Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — 3-є вид., переробл. та доповн. — Х., 2006. — С. 874.

⁵ Див.: Лащук Є. В. Предмет злочину в кримінальному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2005. — С. 4.

⁶ Див.: Кримінальне право України: Загальна частина. Підручник / За ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — 4-те вид., переробл. і доповн. — Х., 2010. — С. 100.

⁷ Див.: Кримінальне право України: Загальна частина. Підручник / За ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — 4-те вид., переробл. і доповн. — Х., 2010. — С. 135.

⁸ Див.: Кримінальне право України. Загальна частина. Підручник / За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. — 5-те вид., переробл. та доповн. — К., 2009. — С. 122.

передбаченому ст. 317 КК, предмет і місце вчинення злочину збігаються, однак якщо предмет вчинення злочину є обов'язковою його ознакою, то місце — факультативною.

Однією з форм об'єктивної сторони злочину є надання лише приміщення для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, через що залишаються поза увагою інші місця, які можуть надаватися з цією метою. Такі обставини виключають можливість притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які надають або ж здійснюють спеціальне пристосування транспортних засобів, подвір'їв, інших місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

По-третє, існують проблеми і при визначенні поняття таких місць. У постанові Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» (далі — постанова Пленуму) під місцями для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів розуміються будь-які жилі або нежилі приміщення (будинки, квартира, казино, більярдна, лазня, гараж, склад, горище, підвал, землянка тощо) за умови, що вони визначені для використання із зазначеною метою. Виходячи з цього, місцем для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів переважно вважають лише приміщення. Таку позицію підтримує більшість дослідників цієї теми (Ю.В. Баулін, М.Й. Коржанський, А.А. Музика, І.Г. Поплавський, Є.В. Фесенко та ін.)⁹. Крім того, однією з форм об'єктивної сторони злочину є надання лише приміщення для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, через що залишаються поза увагою інші місця, які можуть надаватися з цією метою. Такі обставини виключають можливість притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які надають або ж здійснюють спеціальне пристосування транспортних засобів, подвір'я, інших місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

На противагу цій позиції слід зазначити, що місце — це простір земної поверхні, зайнятий або

який може бути зайнятий будь-ким або будь-чим; простір, пункт де що-небудь розміщено, відбувається тощо; певний пункт, площа, призначена для кого- або чого-небудь; певна площа, спе-

ціально облаштована для розміщення на ній; певна місцевість; окрема ділянка, частина чого-небудь¹⁰. Приміщення — це будівля, квартира чи окрема кімната, в якій поміщається хто-чи що-небудь, яка використовується для чогось¹¹. Поняття «приміщення» за

змістом вужче від поняття «місце». Крім того, законодавець у ст. 317 КК передбачив кримінальну відповідальність за організацію та утримання місця, а не приміщень для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Ґрунтовнішим є зроблене Н.А. Запорощенко визначення місця як простору, пункту, який систематично або періодично відвідують споживачі, має своїх організаторів або утримувачів і призначений для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів¹². Таке місце може бути створене як на землі, воді (на кораблі) так і в повітрі (у літаку).

По-четверте, дискусійним залишається тлумачення змісту форм об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 317 КК, постановою Пленуму та вченими. Як наслідок, такі суспільно небезпечні дії кваліфікують переважно як надання приміщень для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Поза увагою правоохоронних органів залишається організація та утримання таких місць.

Пленум Верховного Суду вважає, що організація такого місця полягає у вчиненні однією чи декількома особами дій, які призвели до його створення або були на це спрямовані (пошук приміщення, підготовка засобів для вживання, виробництва та виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин, залучення клієнтів і співучасників, розроблення конспіративних заходів тощо). Злочин вважається закінченим з моменту створення такого місця незалежно від того, почало воно функціонувати чи ні.

⁹ Див.: Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — 3-тє вид., переробл. та доповн. — Х., 2006. — С. 874—875; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — 5-тє вид., перероб. та доповн. — К., 2008. — С. 871; Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів. — 3-тє вид. доповн. та переробл. — К., 2007. — С. 466; Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник / За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. — 3-тє вид., переробл. та доповн. — К., 2009. — С. 493; Кримінальне право України: Особлива частина. Підручник / За заг. ред. Є.Л. Стрельцова. — Х., 2009. — С. 292.

¹⁰ Див.: Великий тлумачний словник сучасної української мови / За ред. В.Т. Бусла. — К., 2009. — 1736 с.

¹¹ Там само.

¹² Запорощенко Н. А. Поняття та ознаки місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів // Адвокат. — 2009. — № 12. — С. 32—35; 34—35.

Утримання зазначеного місця — це сукупність дій для підтримки його функціонування (матеріальне забезпечення, охорона, залучення й обслуговування клієнтів, здійснення конспіративних заходів тощо). Особа, яка утримує таке місце, може як володіти ним, так і розпоряджатися на інших підставах.

Згідно з постановою Пленуму надання приміщення для вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів потрібно розуміти як забезпечення можливості одній чи декільком особам використати його в такий спосіб хоча б один раз.

Якщо особа крім надання приміщення або будь-якого іншого місця вчиняє додаткові дії (надає пристрої для вживання, виробництва та виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів; залучає клієнтів і співучасників; розробляє конспіративні заходи; забезпечує клієнтів наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами), то їх слід кваліфікувати як організацію місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Також забезпечення клієнтів наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами необхідно кваліфікувати за сукупністю з відповідними статтями КК

Подібне тлумачення форм об'єктивної сторони відображене у працях учених-криміналістів.

На нашу думку, зміст об'єктивної сторони цього злочину необхідно тлумачити дещо інакше. Крім того, необхідно диференціювати кримінальну відповідальність за вчинення дій, передбачених ст. 317 КК, враховуючи насамперед ступінь суспільної небезпеки злочину.

Аналізовані форми об'єктивної сторони слід розташовувати за ступенем суспільної небезпеки — від найменш небезпечних діянь до найбільш небезпечних.

Найменш суспільно небезпечною дією, на наш погляд, є надання приміщення для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Доцільно погодитись із позицією постанови Пленуму, що такі дії полягають у забезпеченні можливості одній чи декільком особам використати його в такий спосіб хоча б один раз. Надання приміщення потрібно тлумачити лише як його надання без вчинення будь-яких інших дій. Крім того, доцільно криміналізувати надання не лише приміщень, а й будь-яких інших місць.

Якщо особа крім надання приміщення або будь-якого іншого місця вчиняє додаткові дії (надає пристрої для вживання, виробництва та виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів; залучає клієнтів і співучасників;

розробляє конспіративні заходи; забезпечує клієнтів наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами), то їх слід кваліфікувати як організацію місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Також забезпечення клієнтів наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами необхідно кваліфікувати за сукупністю з відповідними статтями КК.

На нашу думку, утримання зазначених місць — неодноразове надання приміщень чи інших місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. При цьому не обов'язково такі приміщення чи місця мають бути власністю особи, яка їх надає. Це може бути приміщення, в якому особа тимчасово проживає, яке вона охороняє, або ж занедбане місце, яке є власністю інших юридичних чи фізичних осіб.

Утримання можливе лише після створення. Крім того, організацію слід розуміти як створення місця, в якому відбувся один факт виробництва, виготовлення чи вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Другий та наступні факти свідчать не про створення, а про утримання цих місць.

Враховуючи зазначене, потрібно диференціювати відповідальність за організацію та утримання, оскільки останнє свідчить про злочинну діяльність (промисел, систематичність), для якої характерний вищий ступінь суспільної небезпеки (передбачити їх у різних частинах статті та встановити різну міру відповідальності).

Аналізуючи питання щодо тлумачення змісту форм об'єктивної сторони злочину, слід наголосити і на двозначності тлумачення змісту мети, з якою надаються приміщення: для організації та утримання іншими особами місць незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; безпосередньо для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

По-п'яте, серед кваліфікуючих ознак цього злочину передбачено вчинення його групою осіб, тобто декількома виконавцями без попередньої змови між собою. Така позиція законодавця

неприпустима, оскільки двом і більше виконавцям практично неможливо організувати місце для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи надати приміщення з цією метою без попередньої змови між собою. Таким чином, на нашу думку, необхідно виключити цю кваліфікуючу ознаку злочину зі ст. 317 КК та розглянути доцільність доповнення статті іншими ознаками — *вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою та організованою групою*.

Отже, у ст. 317 КК та постанові Пленуму є проблемні питання кримінальної відповідальності за передбачені у цій статті КК злочини, деякі з яких перешкоджають протидії наркоманії.

Насамперед потрібно чітко визначити зміст діянь, що утворюють об'єктивну сторону цього злочину, а також диференціювати кримінальну відповідальність за його вчинення.

Частково способи вирішення розглянутих питань окреслено у статті, однак більш глибоке, ґрунтовне та ефективне їх вирішення потребує подальших досліджень.